

Dierenwelzijn en diergezondheid in een duurzame veehouderij

Peter Voskuil

landbouw, natuurbeheer
en visserij

© 2002 Expertisecentrum LNV, Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij

Rapport EC-LNV nr. 2002/097
Ede/Wageningen

Teksten mogen alleen worden overgenomen met bronvermelding.

Deze uitgave kan schriftelijk of per e-mail worden besteld bij het Expertisecentrum LNV onder vermelding van code 2002/097 en het aantal exemplaren.

Oplage 50 exemplaren

Samenstelling Peter Voskuil

Druk Ministerie van LNV, directie IFA/Bedrijfsuitgeverij

Productie Expertisecentrum LNV
Bedrijfsvoering/Vormgeving en Presentatie
Bezoekadres : Galvanistraat 7
Postadres : Postbus 482, 6710 BL Ede
Telefoon : 0318 671400
Fax : 0318 671473
E-mail : Balie@eclnv.agro.nl

Voorwoord

Afgelopen jaar is er veel discussie gevoerd over toekomst van de (intensieve) veehouderij. De MKZ crisis vormde daartoe mede de aanleiding. Met name het dierenwelzijn stond veelal centraal in die discussies. Tal van organisaties, instellingen en commissies hebben hun visie daarover op papier gezet en gepubliceerd.

Het Expertisecentrum heeft daarvan 19 documenten samengevat. De beschreven visies zijn geanalyseerd op het aspect dierenwelzijn en – in relatie daarmee – diergezondheid. Hiervoor is gekozen omdat beide aspecten naar onze mening grote impact op de toekomst van de veehouderij zullen hebben. Het Expertisecentrum heeft de belangrijkste gemeenschappelijke onderwerpen uit de diverse publicaties beknopt weergegeven. Daar is vervolgens een kort commentaar op geschreven, aangevuld met enkele aanbevelingen.

Het Expertisecentrum hoopt hiermee een bijdrage te leveren aan de discussie die momenteel gaande is over de toekomst van de (intensieve) veehouderij.

Drs. R.P. van Brouwershaven
Directeur Expertisecentrum LNV

Inhoudsopgave

1	Inleiding	7
2	Synthese van de 19 publicaties	9
2.1	Inleiding	9
2.2	Dierenwelzijn	9
2.3	Diergezondheid	12
2.4	Korte schets van de situatie in de sectoren	12
3	Commentaar en aanbevelingen van het Expertisecentrum	15
Bijlage 1	Literatuur	19
Bijlage 2		21
	Veehouderij, dierenwelzijn	21
	Veehouderij, diergezondheid	24
	Pluimveehouderij, dierenwelzijn	25
	Rund/melkveehouderij, dierenwelzijn	27
	Rund/melkveehouderij, diergezondheid	28
	Varkenshouderij, dierenwelzijn	28
	Varkenshouderij, diergezondheid	29

1 Inleiding

Over de toekomst van de – intensieve – veehouderij zijn het afgelopen jaar tal van rapporten en nota's verschenen. Op eigen initiatief heeft het Expertisecentrum daarvan een 19-tal documenten/publicaties onder de loep genomen. De delen van die documenten die over dierenwelzijn en diergezondheid gaan, zijn er uitgelicht en samengevat. Vervolgens is het geheel in een overzichtelijk schema ondergebracht en heeft het Expertisecentrum een kort commentaar en aanbevelingen geschreven.

Uit de bestudeerde documenten blijkt duidelijk dat het startpunt van discussie over de toekomst van de veehouderij wel duidelijk is: de huidige vormen van veehouderij - vooral de intensieve veehouderij - voldoen niet meer aan de huidige wensen en eisen van de maatschappij. Maar over het vervolg bestaat aanzienlijk minder eenduidigheid. Over de gewenste veranderingen, termijnen, actoren, financiering etc. bestaan zeer uiteenlopende meningen. Vooral dierenwelzijn en (- in relatie daarmee-) diergezondheid staan daarbij ter discussie. In een duurzame veehouderij spelen nog veel meer onderwerpen een belangrijke rol (bijvoorbeeld milieu), maar deze komen in deze publicatie van het Expertisecentrum niet aan de orde.

De lijst van bestudeerde documenten is zeker niet uitputtend – er is een groot aantal documenten over het onderwerp gepubliceerd - maar ze vormen min of meer een dwarsdoorsnede van de standpunten van verschillende actoren in de maatschappij.

Met name bij het schrijven van hoofdstuk 2 en 3 is de auteur van commentaar en adviezen voorzien door Jan van Vliet, Geert van de Peet en Gerard Ogink van het Expertisecentrum.

Leeswijzer

De publicatie is in twee delen gesplitst. Het eerste deel bevat:

- een beknopte samenvatting van de 19 documenten/publicaties;
- commentaar en aanbevelingen van de zijde van het Expertisecentrum;
- literatuurlijst (bijlage 1);
- een bijlage waarin alle dierenwelzijn en diergezondheidsaspecten opgesomd staan uit de 19 documenten/publicaties (bijlage 2).

Het tweede deel, dat apart verkrijgbaar is, bevat een korte samenvatting van elk van de 19 gebruikte documenten en publicaties. De samenvattingen richten zich sterk op de onderdelen waarin het dierenwelzijn en de diergezondheid aan de orde komen.

2 Synthese van de 19 publicaties

2.1 Inleiding

De synthese is gebaseerd op een 19-tal documenten over de veehouderij (bijlage 1, literatuurlijst). Een aantal onderwerpen komt in vrijwel elk van die documenten terug. Deze onderwerpen staan hieronder weergegeven. Per onderwerp is getracht om kort weer te geven waar men het over eens is, en waarover men het oneens is.

2.2 Dierenwelzijn

Maatschappelijke wensen en eisen

Wel overeenstemming (in grote lijnen)

- De wensen en eisen van de maatschappij zijn gewoon randvoorwaarden waaraan de veehouderij moet voldoen om te mogen produceren ("license to produce"). Op het punt van dierenwelzijn voldoet de veehouderij – en met name de intensieve veehouderij - eenvoudigweg niet meer aan die wensen en eisen. Verzet tegen die maatschappelijke wensen en eisen is zinloos. De Rabobank verwoordt dit in haar rapporten op deze bondige wijze. Dit wordt op min of meer gelijkaardige wijze ondersteund van vele zijden. Ook LNV heeft zich op dergelijke wijze uitgesproken.
- Min of meer unaniem houdt men de sectoren zelf verantwoordelijk voor de benodigde aanpassingen aan de gewijzigde (markt)omstandigheden.

Geen overeenstemming (in grote lijnen)

- De snelheid, en de wijze waarop, de veehouderij zich moet aanpassen bestaat geen overeenstemming over. Termijnen worden genoemd van 10, 20 of zelfs 30 jaar. De Rabobank is in haar nota's over de veehouderij daarover wederom duidelijk: over 10 jaar is dierenwelzijn geen issue meer. De veehouderij zal zich aan de eisen en wensen van de maatschappij aangepast hebben.
- Over de gewenste rol van de overheid lopen de meningen ver uiteen. De sectoren benadrukken veelal dat de overheid zich terughoudend moet opstellen en de vraag vanuit de markten moet laten bepalen in hoeverre de sectoren zich moeten aanpassen. Andere organisaties pleiten juist voor ingrijpen door de overheid, omdat er via die marktmechanismen veel te weinig waarborging van dierenwelzijn plaatsvindt.

De vijf vrijheden

Wel overeenstemming

- In de discussie komen de zgn. "vijf vrijheden" regelmatig terug als uitgangspunt voor dierenwelzijn:
 - Dieren zijn gevrijwaard van honger, dorst of onjuiste voeding.
 - Dieren zijn gevrijwaard van thermaal en fysiek ongerief.
 - Dieren zijn gevrijwaard van pijn, verwonding of ziekte.
 - Dieren zijn gevrijwaard van angst en chronische stress.
 - Dieren zijn vrij om een normaal gedragspatroon te kunnen hebben.

Als uitgangspunt voor de verbetering van het dierenwelzijn lijken de partijen zich daarin wel te kunnen vinden.

Geen overeenstemming

Maar zoals altijd geldt: "the devil is in the detail". Over de uitwerking van de vijf vrijheden bestaat nog geen overeenstemming. Begrippen als ruimte voor de dieren, grond, wroeten, fladderen en uitloop/scharrelmogelijkheden zullen daarbij waarschijnlijk een belangrijke plaats innemen.

De mogelijkheden voor "industriële" vormen van productie zijn nog onduidelijk. Op basis van de vraag uit de markt (het segment waar de prijs het voornaamste aankoopargument vormt) is er wel ruimte voor. Op basis van de wensen en eisen van de "burger" lijken de mogelijkheden beperkt. Overigens is men het er wel over eens, dat in dergelijke agroproductieparken het dierenwelzijn strikt gewaarborgd dient te worden.

Gedrag van consument versus wens van burger, marktwerking of overheidsingrijpen?

Wel overeenstemming

- Een belangrijk, en steeds terugkerend, onderwerp is het verschil tussen gedrag van de mensen als consument en hun mening als burger. Het beleidsvoornemen dierenwelzijn van LNV schetst dat dilemma helder:
 - De burger wil graag dat men goed met dieren omgaat (dus aandacht voor goed dierenwelzijn). Als consument lijkt diezelfde burger zich echter veelal te laten leiden door de prijs van dierlijke producten en lijkt hij/zij zich weinig aan te trekken van de wijze waarop men met de slachtdieren is omgegaan.
- Met het oog op dit dilemma zijn alle partijen het over één punt roerend eens: zorg via etikettering en andere systemen voor maximale transparantie in de gehele keten. De kritische consument die bij zijn aankopen wel let op een als aspect dierenwelzijn, krijgt dan alle benodigde informatie.

Uitruil tegen volksgezondheid?

Wel overeenstemming

- Veehouderijsystemen met meer ruimte, buitenuitloop, wroeten en fladderen hebben als nadeel dat de mogelijkheid bestaat van hogere risico's voor de volksgezondheid. Er bestaat echter geen verschil van mening in de diverse nota's: aanpassing van de veehouderijsystemen (ter verbetering van het dierenwelzijn) mag niet leiden tot toename van de risico's voor de volksgezondheid.

Internationale dimensie

De internationale dimensie vormt misschien wel de hamvraag in de discussie. Aan de afspraken over het vrije handelsverkeer in de EU valt niet te tornen, hetgeen de overheid voor een belangrijk dilemma plaatst.

Wel overeenstemming

- Over de gevolgen van een eenzijdige flinke aanscherping van de dierenwelzijnseisen bestaat wel overeenstemming. Het volgende scenario wordt geschetst:
 - Nederland verbiedt een bepaalde productiemethode, waardoor een deel van de vleesproductie wordt beëindigd.
 - In het buitenland (omringende landen, EU of daarbuiten) wordt nieuwe productie opgezet, waarvoor geen aangescherpte welzijnseisen gelden.
 - De markt in Nederland wordt vervolgens bediend door import.Dit alles zou weinig anders zijn dan een min of meer afgedwongen verplaatsing van productie. In termen van winst voor dierenwelzijn zou het resultaat marginaal zijn.
- Logischerwijs dwingt dit de Nederlandse overheid er wel toe om te streven naar maatregelen in EU-verband.

Geen overeenstemming

Over de mate, termijn, tempo etc. waarin de Nederlandse overheid eventueel welzijnseisen moet gaan stellen die boven de EU-welzijnsregels uitgaan, bestaat geen enkele consensus.

Ruimtelijke ordening

Wel overeenstemming

- Voor een diervriendelijke productiewijze met volop buitenuitloop, wroeten en fladderen zou meer ruimte (grotere stallen, aanliggende oppervlakte voor uitloop) nodig zijn dan voor de huidige productiewijzen.
- "Industriële" productiebedrijven van vlees zouden zich moeten vestigen op (industriële) bedrijventerreinen en moeten voldoen aan strikte vestigingsvoorwaarden.

Geen overeenstemming

- Of er uiteindelijk ook meer ruimte nodig is blijft vooralsnog in nevelen gehuld. Een flinke aanscherping van de dierenwelzijnseisen zou hoogstwaarschijnlijk leiden tot een forse krimp van de (intensieve) veehouderij. Of de resterende (intensieve) veehouderij dan per saldo meer ruimte nodig heeft is momenteel onduidelijk.
- Hoe zal de industriële veehouderij zich ontwikkelen? Over de (markt)mogelijkheden ervan bestaat nog veel onzekerheid. Over het benodigde aantal vestigingslocaties en ruimtebeslag valt daarom nog weinig te zeggen.

Toekomstmogelijkheden (intensieve) veehouderij

Tenslotte komt natuurlijk de vraag wat de discussie over dierenwelzijn betekent voor de toekomstmogelijkheden van de verschillende veehouderijsectoren.

Wel overeenstemming

- Men dicht de melkveehouderij in Nederland de beste toekomstperspectieven toe. Over de toekomstmogelijkheden van de – intensieve – pluimveehouderij en varkenshouderij is men veelal pessimistischer. De toenemende aandacht voor dierenwelzijn zal uitmonden in verscherping van de voorschriften op dit punt (afgedwongen door de markt of overheid), hetgeen zal leiden tot kostprijsverhogingen. Deze zullen de intensieve veehouderij er min of meer toe dwingen hun productie voor de typische bulkmarkten, waar een lage prijs het voornaamste concurrentiemiddel is, stop te zetten – zo is de redenering. Wat dan overblijft zijn de markten waarop de kostprijs veel minder een concurrentiewapen zou zijn: de markten voor producten met een hoge toegevoegde waarde.
- Aanzienlijke verscherping van de dierenwelzijnseisen zal uiteindelijk leiden tot een sterke krimp van de totale omvang van de varkenshouderij en pluimveehouderij (alhoewel er op dit punt wel enkele dissidente geluiden te horen zijn, "ondernemers zouden toch wel weer oplossingen weten te vinden").
- De Nederlandse veehouderij zou zich moeten richten op markten voor producten met een hoge toegevoegde waarde.
- Mogelijkheden die genoemd worden voor de overheid om vraag en aanbod te sturen zijn (Stichting Natuur en Milieu, Dierenbescherming, CDA): voorlichting, aanpassingen in het BTW-systeem, heffingen, subsidies voor producenten etc.
- In het hele traject van fokkerij, productie, verwerking en afzet zou via innovatie een antwoord moeten worden gezocht op de gesignaleerde problemen.

2.3 Diergezondheid

Wel overeenstemming

Op het punt van diergezondheid lijken de dilemma's veel minder groot en lopen de wensen minder uiteen. Hier zijn met name de punten genoemd die ook een relatie hebben met het dierenwelzijn (beperken van transporten, vaccinatiebeleid, voorkomen van het afmaken van gezonde dieren).

- Volgens de verschillende partijen dient het voorkomen van besmettingen en ziekten het uitgangspunt van het diergezondheidsbeleid te vormen. De belangrijke methoden die men daartoe noemt:
 - het compartimenteren/regionaliseren van de dierhouderij. Dit zou moeten gebeuren binnen elk land in de EU.
 - het zo veel mogelijk gesloten houden van bedrijven en kringlopen. Dit om het aantal contacten en daarmee besmettingsmogelijkheden zo veel mogelijk te beperken.
- Omdat het aantal transportbewegingen in die situatie vermindert, wordt ook het dierenwelzijn bevordert.
- Als het dan toch tot een ziekteuitbraak komt, dan zou het ruimen van gezonde dieren niet of nauwelijks moeten plaatsvinden. Dat betekent dat het huidige vaccinatiebeleid moet veranderen (gebruik van markervaccins).
- Bedrijven zouden binnen de bedrijfsvoering voldoende huisvestingsruimte moeten hebben om in geval van een calamiteit, te voorkomen dat de dieren "uit de hokken groeien".
- Onduidelijk is of voor natuurgrazers of hobbydieren een ander gezondheidsbeleid nodig is.

2.4 Korte schets van de situatie in de sectoren

Pluimveehouderij

De discussie over dierenwelzijn spitst zich toe op enkele punten:

- Leghennen:
 - de huisvesting (waarbij de verrijkte kooihuisvesting in Nederland geen hoge ogen lijkt te gooien)
 - al of niet toepassen van snavelbehandeling
- Vleeskuikens:
 - huisvesting (vergroting van de bewegingsruimte)
 - veranderen van de (genetische) fysiologische eigenschappen van de vleeskuikens via fokkerij. Doel: te komen tot robuuste dieren, groeisnelheid verlagen, permanente hongergevoel wegnemen, sterfte verlagen.

Melkveehouderij

Deze sector kent op dit moment de minste discussies over dierenwelzijn. Eén onderwerp wordt echter wel regelmatig genoemd: "koeien in de wei". Ontwikkelingen in de melkveehouderij bevorderen op dit moment dat de koeien jaarrond "uit de wei" blijven (het zgn. zero grazing). De "burger" lijkt koeien juist in de wei te willen zien. Dit vanuit het oogpunt van dierenwelzijn. Dikwijls worden op dit punt ook landschappelijke argumenten genoemd. Men gaat er daarbij vanuit dat de burger een landschap met daarin grazende koeien meer waardeert dan een landschap zonder die koeien. De Commissie Koopmans pleit er overigens voor om vanuit de overheid geen dwingende voorschriften op te leggen om "koeien in de wei" te houden.

Varkenshouderij

Het Varkensbesluit en Europese richtlijn (2001/88) bevatten al veel gedetailleerde minimumvoorschriften voor de varkenshouderij (met name

huisvestingsvoorschriften). De discussie zal waarschijnlijk gaan over aanscherping daarvan.

Tenslotte

Dit alles maakt het voor de individuele veehouder, en andere partijen in de afzetketen, bepaald niet makkelijk om investeringsbeslissingen te nemen. Uiteindelijk is het de verantwoordelijkheid van de sectoren om zich aan de veranderde omstandigheden aan te passen, zo benadrukken vele van de rapporten. Afzet via ketenstructuren biedt daarbij de beste kansen. Om echter een deel van de onzekerheden weg te nemen, klinkt echter wel de roep richting overheid om zo snel mogelijk knopen door te hakken en zo veel mogelijk duidelijkheid te geven voor de lange termijn.

3 Commentaar en aanbevelingen van het Expertisecentrum

Maatschappelijke eisen en wensen

Unaniem wordt geconstateerd dat de huidige (intensieve) veehouderij niet voldoet aan de eisen en wensen van de maatschappij. De vraag wordt nog nauwelijks gesteld hoe die eisen en wensen zich verder zullen ontwikkelen, en hoe daar dan aan voldaan kan worden. Aandacht lijkt nodig voor de wijze waarop dat ook in de toekomst het beste kan gebeuren en de invulling daarvan.

Aanbeveling

Er moet ons inziens sprake zijn van een voortdurende dialoog met de maatschappij. Hoewel in deze dialoog in de opgave en agenda 2002-2006 bij het onderdeel "leggen fundament voor de lange termijn" en "versterken rol maatschappelijke organisaties" is voorzien, pleiten wij voor meer accent en een zwaardere structuur op dat onderdeel, waarbij ook de maatschappelijke organisaties in onze belangrijkste afzetlanden worden betrokken. Dat zou kunnen in de vorm van een breed samengesteld platform voor duurzame landbouw, waarin ook specifieke doelgroepen als jongeren of gebruikers of bewoners van het landelijk gebied een plaats kunnen krijgen. Nederland zou ook kunnen entameren een soortgelijk platform op EU niveau (of Noord Europese landen) op te richten.

Financiering

Opvallend is dat een financiële onderbouwing van de stellingen/wensen over dierenwelzijn vrijwel ontbreekt. Inzicht ontbreekt in de financiële gevolgen van mogelijke vormen van overheidsingrijpen. Inzicht ontbreekt in de financiële gevolgen voor individuele boeren. Inzicht ontbreekt in de gevolgen voor rentabiliteit van sectoren. Om het beleid te kunnen evalueren dient de overheid ook duidelijk meetbare doelstellingen, in te zetten middelen etc. te formuleren, maar de discussie bevindt zich nog niet in een dergelijk stadium.

Aanbeveling

In de geanalyseerde visies wordt vooral de maatschappelijke/sociale dimensie van duurzaamheid uitgewerkt. Over de ecologische is al veel bekend. Opvallend is dat weinig aandacht wordt besteed aan de economische component en de spanningen die dat oproept met de ecologische en maatschappelijke dimensie. Er lijkt weinig aandacht voor de vraag of de gewenste transitie wel te financieren is. Op basis van de beleidsintenties van NMP4 zal het LEI op korte termijn hier een onderzoek naar uitvoeren (in vrije ruimte van DLO programma 385).

Transparantie van de ketens

Wat doen we als over een aantal jaren blijkt dat, ondanks volledige transparantie, het verschil tussen het gedrag als consument en het gedrag als burger groot blijft? Het is onduidelijk of transparantie op zich voldoende is om het gedrag van de consument te veranderen. Actoren die beducht zijn voor de mening van de burger over het dierenwelzijn, en de aanpassingen die dat zou vragen, hopen wellicht op een argument tegen grote veranderingen. Maar ook in geval van volledige transparantie zal de roep van de "burger" om diervriendelijker systemen niet verstommen.

Aanbeveling

Een kritische, welzijn- en milieubewuste consument vormt een belangrijke succesfactor voor het slagen van de transitie naar een duurzame veehouderij.

Tegelijkertijd vormt het ook de factor waar het minst over bekend is en die naar de toekomst toe ook het minst valt in te schatten en waarschijnlijk te sturen. Met andere woorden: deze factor vormt ook een belangrijk afbreukrisico. In die zin lijkt het nodig om na te denken over het transitie proces en de gevolgen op lange termijn als de consument blijft volharden in zijn huidige koopgedrag. Gelet op onze grote exportpositie lijkt ook hier meer aandacht voor de consument in onze belangrijkste afzetlanden op zijn plaats.

Anderzijds gaat het ook over normen en waarden. Deze kunnen pas goed tot hun recht komen bij een open en transparant beeld van de agrarische sector. Bezien vanuit de burgers is nu sprake van een geromantiseerd beeld (via reclame, nieuws, dieren dicht bij huis) wat nog in grote mate aansluit bij de beleving opgedaan in de jeugd jaren (beeld van de landbouw in de vijftiger en zestiger jaren). De komende generatie heeft deze wortels met de agrarische sector en het platteland niet meer (de melk komt uit de fabriek) en zal normen en waarden dus nog meer op dit onwerkelijke en geromantiseerde beeld van de agrarische sector gaan baseren, waardoor de kloof alleen maar zal toenemen. Via onderwijs liggen er misschien mogelijkheden de beeldvorming realistischer te maken en op basis daarvan te praten over normen en waarden. Het zou ook kunnen door met name de jeugd uit de stad op de boerderij uit te nodigen en daar de discussie met de jeugd van het platteland te gaan voeren (in de stal).

Meer informeren?

Via etikettering wordt een steeds kleiner deel van de consumenten bereikt. De consumptie buitenshuis en de consumptie van gemaksvoeding groeit namelijk voortdurend. Het is maar zeer de vraag of via etikettering het consumptiepatroon in die segmenten valt te beïnvloeden.

In Nederland zet de verstedelijking door en heeft elke volgende generatie minder kennis/binding met de landbouw. Wacht de veehouderij af in welke nieuwe wensen en eisen dat resulteert, of is het misschien verstandig dat de sectoren meer tijd en aandacht besteden aan het informeren van de consument? Misschien laten de wensen en eisen zich op die manier enigszins sturen?

Aanbeveling

Voor de toekomstige consumptie lijken andere doelgroepen dan de consument zelf veel belangrijker te worden (caterars, koks/inkopers van zorginstellingen, horeca, makers van kant- en klaar maaltijden). Het lijkt ons belangrijk meer aandacht aan deze specifieke groep van gebruikers van agrarische producten (VVGI, de voedselverwerkers, voedings- en genotsmiddelenindustrie) te besteden, enerzijds omdat zij trendsetters kunnen zijn, anderzijds omdat bij een gedeelte van deze groep goede mogelijkheden zijn om meerwaarde van speciale Nederlandse agrarische producten te realiseren.

Internationalisering

Aanpassing van de welzijnsregels op EU-niveau verloopt in de huidige verhoudingen al niet erg vlot. De verandering in de Nederlandse houding tegenover dierenwelzijn is van relatief recente datum, en we mogen niet verwachten dat alle lidstaten dat nu direct steunen. Na de toetreding van Oost-Europa zal dat tempo vermoedelijk niet omhoog gaan. De maatregelen op EU-niveau zullen in de ogen van de Nederlandse "burger" wel min of meer permanent te weinig inhouden en te laat genomen worden. De Nederlandse overheid zal dus wel met de vraag geconfronteerd blijven: "nemen we maatregelen die flink boven de EU-eisen uitgaan ja of nee". Voor de individuele boer die voor investeringsbeslissingen staat, is het van groot belang hoe de Nederlandse overheid zich op dit punt opstelt. Het is belangrijk dat de overheid zich op dit punt klip en klaar uitspreekt.

Aanbeveling

Bij de analyse valt op dat de opvatting over de rol en taak van de overheid met betrekking tot het onderdeel dierenwelzijn nogal verschilt. Sommige partijen vinden dat de overheid het moet regelen, anderen zijn van mening dat hier de markt zijn werking moet doen. Het lijkt gewenst een nadere discussie te voeren over de rol en taak van de overheid op dit aspect.

Producten met hoge toegevoegde waarde

De Nederlandse (intensieve) veehouderij zou zich moeten aanpassen aan de situatie door zich te gaan richten op markten voor producten met een hoge toegevoegde waarde. De overheid, die de omschakeling zou afdwingen, zou als een vorm van flankerend beleid dan moeten proberen om die markt zo groot mogelijk te maken. Maar het is maar zeer de vraag in hoeverre die overheid de markt werkelijk kan beïnvloeden. Over de huidige en toekomstige omvang van de markten voor die producten, concurrentie vanuit andere landen, ontwikkelingen etc. is nog weinig bekend. Over de maakbaarheid van een dergelijke markt tasten we nu gewoon in het duister. De pleidooien lijken daarom plaats te vinden op basis van een zeer gering inzicht in de benodigde hoeveelheden geld, kosten/baten, werkelijke effecten, gevolgen voor productie en afzet etc. De vraag is natuurlijk ook in hoeverre een overheid moet proberen markten, normen en waarden van de consumenten/burgers op dit punt te sturen.

Aanbeveling

Op basis van dit punt kan de aandacht voor het stimuleren/uitvoeren van vooral internationale marktverkenningen c.q. het inventariseren en beschikbaar stellen van de resultaten van door anderen uitgevoerd onderzoek niet groot genoeg zijn.

Kostprijsverhoging en verlaging?

Flinke aanscherping van de dierenwelzijnseisen zal waarschijnlijk leiden tot een aanzienlijke kostprijsverhoging. Zou de overheid een kostprijsverhoging kunnen matigen door tegelijkertijd zo veel mogelijk productierechten (die uiteindelijk ook kostprijsverhogend werken voor de blijvers/groeiërs) af te schaffen? Ingeval van een dalende omvang van de varkens- en pluimveeproductie bestaan daartoe misschien mogelijkheden in toekomst. Gedacht kan worden aan de ammoniakrechten en de dierenrechten (die volgens de huidige afspraken 1 januari 2005 zullen vervallen). Voor de bedrijven die stoppen (wijkers) zou dit wel een nadeel hebben. Zij hebben dan minder rechten te verkopen, hetgeen een warme sanering wat minder makkelijk maakt.

Aanbeveling

Nagaan in welke mate het huidige beleid belemmerend werkt ten aanzien van koplopers/innovators en nieuwe toetreders (sluit aan op resultaten van de gehouden workshop).

Innovatie

Innovatie lijkt wel een toverwoord in de discussie over dierenwelzijn. Maar de mate waarin innovatie werkelijk een oplossing kan bieden voor de huidige problemen is geheel in nevelen gehuld. Op de belangrijke vraag: "kan innovatie voorkomen dat een stevige kostprijsstijging plaatsvindt bij de aanscherping van welzijnsnormen" bestaat momenteel geen antwoord. Verbetering van de huisvesting, waarbij het gaat om zaken als extra ruimte, wroeten en fladderen, valt natuurlijk wel te realiseren. Maar daar hangt gewoon een prijskaartje aan. Evenmin is duidelijk in hoeverre innovatie bij de afzet kan leiden tot een (grote) groei van de markt voor producten met een hoge toegevoegde waarde. Innoveren biedt in deze discussie hoogstwaarschijnlijk geen alternatief voor "pijnlijke" keuzes.

Toekomst

De afgelopen 10 jaar is de roep om meer dierenwelzijn steeds luider gaan klinken. Dit proces zal zich ongetwijfeld voortzetten. Wie wil weten in welke richting dit uiteindelijk gaat kan vermoedelijk het beste de rapporten van organisaties als de Dierenbescherming en Stichting Natuur en Milieu bestuderen. Zij hebben duidelijk de meest vergaande wensen op het punt van dierenwelzijn en kunnen daarom misschien beschouwd worden als de voorlopers in de discussie over dit onderwerp.

Huisvesting

De huisvesting van dieren vormt voor de veehouderij een zeer belangrijk vermogensbeslag en een belangrijke kostenpost. De afschrijvingstermijnen zijn lang. Aanpassing van dierenwelzijnseisen kan leiden tot grote (gedwongen) aanpassingen in de huisvesting. De boer kan hierop proberen in te spelen door de stalrichting zo flexibel mogelijk te maken. De overheid kan op dit punt echter de boer helpen, door

voor een zo lang mogelijke termijn duidelijkheid te geven over de dierenwelzijnseisen. Bij de investeringsbeslissingen zal dat een belangrijke onduidelijkheid wegnemen.

Aanbeveling

Nagaan of er in het onderzoek voldoende aandacht wordt geschonken aan meer flexibele huisvestings mogelijkheden voor de verschillende diersoorten met kortere afschrijvingstermijnen.

Bijlage 1 Literatuur

CDA, *Naar een duurzame en vitale landbouwsector in Nederland*, notitie. SDU Uitgeverij, Den Haag, juli 2001.

Commissie Herstructurering Melkveehouderij (Commissie Koopmans), *Grondgebonden melkveehouderij: Regionaal maatwerk*, rapport. Oktober 2000.

Denkgroep Toekomst van de veehouderij, *Toekomst voor de veehouderij*, (rapport Wijffels), rapport. Mei 2001.

Edel, B. et al., *De economie van de veehouderij in Nederland, twintig gesprekken over feiten en meningen*. Rathenau instituut, werkdocument 80, ISBN 90 346 3932 0, Den Haag, maart 2001.

Kabinet, *Kabinetsreactie rapport denkgroep Wijffels*, notitie, kenmerk Kab/2001/9028, 7 september 2001.

Kabinet, *Nationaal Milieubeleidsplan 4*. Ministerie van VROM, Den Haag, 13 juni 2001.

Logemann, D. et al., Dierenbescherming et al., *Samen dit varkentje wassen*, brochure. Dierenbescherming, Den Haag, augustus 1997.

LTO-Nederland, *Dierenwelzijn, Reactie van LTO-Nederland op het beleidsvoornemen dierenwelzijn*, notitie. Den Haag, november 2001.

LTO-Nederland, *Toekomst van de veehouderij*, notitie. LTO-Nederland, Den Haag, mei 2001.

LTO-Nederland, *Uitzicht op een veelzijdige toekomst*, notitie. LTO-Nederland, 1998.

Ministerie van LNV, *Houden van dieren*, beleidsvoornemen dierenwelzijn TRC 2001/10051. Den Haag, 9 oktober 2001.

Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Dieren, *Veehouderij in het jaar 2030*, notitie. Den Haag, juli 2001.

Raad voor het Landelijk Gebied (RLG), *Vóór het kalf verdronken is*, rapport. RLG, publicatie RLG 01/6, Amersfoort, augustus 2001.

Rabobank, *De hamvraag*, brochure. Rabobank Nederland, Agrarische Zaken. Eindhoven, september 2001.

Rabobank, *De kip of het ei*, brochure. Rabobank Nederland, Agrarische Zaken. Eindhoven, september 2001.

Rabobank, *De kleur van melk*, brochure. Rabobank Nederland, Agrarische Zaken. Eindhoven, oktober 2001.

Remmers, J., *Op groene gronden*, rapport, Stichting Natuur en Milieu, Utrecht, april 2001.

Remmers, J., P. Vingerling, *Samen hokken of samen scharrelen*, brochure.
Dierenbescherming, Den Haag, juni 1998.

Stuurgroep heroriëntatie pluimveehouderij (Commissie Alders), *Eindrapport*, rapport.
November 1999.

Bijlage 2

Veehouderij, dierenwelzijn

Doel/methode

Rapport Wijffels (2001)	<ul style="list-style-type: none">- dierenwelzijn; als richtsnoer voor het dierenwelzijn kunnen de "vijf vrijheden" dienen, dit zijn:<ul style="list-style-type: none">- dieren zijn gevrijwaard van honger, dorst of onjuiste voeding;- dieren zijn gevrijwaard van thermaal en fysiek ongerief;- dieren zijn gevrijwaard van pijn, verwonding of ziekte;- dieren zijn gevrijwaard van angst en chronische stress en- dieren zijn vrij om een normaal gedragspatroon te kunnen hebben.- transparantie; aan alle betrokken partijen moet volledig inzicht worden geboden in aard, herkomst en productiewijze van het aangeboden product <p>Regelgeving dient:</p> <ul style="list-style-type: none">- geharmoniseerd te worden in Europa- ervoor borg te staan dat aan basiseisen op diverse terreinen wordt voldaan- consistent te zijn voor alle sectoren- bij voorkeur te bestaan uit doelvoorschriften op het niveau van de individuele ondernemer <ul style="list-style-type: none">- de individuele ondernemer dient via prikkels direct de gevolgen van goed of slecht gedrag te ondervinden- onderzoek, onderwijs en voorlichting zullen zich moeten gaan richten op de benodigde ingrijpende veranderingen- de kwetsbaarheid van het productieproces (in de vorm van uitpuilende stallen, overlopende melktanks en doodgroeïende dieren) moet verminderen
Dierenbescherming (2001)	<ul style="list-style-type: none">- er moet meer respect komen voor dieren- dieren zullen meer ruimte en grond moeten krijgen- in 2030 wordt 50% van de veestapel biologische gehouden, 50% in scharrelsystemen- als onvoldoende welzijnsverbetering mogelijk is, dan overwegen om het houden te verbieden- het welzijn van dieren bewaken op basis van meetbare, observeerbare kenmerken of gedragingen- huisvesting en verzorging dienen te worden aangepast aan het soorteigen gedrag- zodanige aanpassing van de fokkerij dat dit leidt tot (genetisch) robuuste en gezonde dieren- eisen stellen aan de kennis van veehouders over dierenwelzijn- transport beperken tot maximaal 8 uur of 500km op korte termijn, op lange termijn beperken tot maximaal 4 uur of 250 km <p>Taken voor de overheid volgens de dierenbescherming</p> <ul style="list-style-type: none">- formuleren van een concrete visie op verbetering van het dierenwelzijn, met daarin duidelijke en concrete doelstellingen.- de toetsing van nieuwe veehouderijssystemen (waarvoor de GWWD nu al de wettelijke basis biedt) daadwerkelijk ter hand nemen.- meer controle op de naleving van de GWWD.- stimulering van de verbetering van veehouderijssystemen via:<ul style="list-style-type: none">- een lager BTW tarief voor kwalitatief betere producten- subsidie op de omschakeling naar betere houderijssystemen

	<ul style="list-style-type: none"> - toezicht op de kwaliteitssystemen van het bedrijfsleven en controle op de naleving - onderzoek naar het gedrag en welzijn van dieren - onderzoek naar innovatieve veehouderijssystemen - consumentenvoorlichting - aandacht voor gedrag en welzijn van dieren in het onderwijs - gebruik van biologische producten in overheidskantines. <p>In de EU:</p> <ul style="list-style-type: none"> - discussies over dierenwelzijn stimuleren - discussie over het gebruik van markervaccins en de vaccinatie van landbouwhuisdieren stimuleren - de transportduur beperken, op korte termijn een verbod op transporten langer dan 8 uur invoeren - in lijn met beperking van de transportduur: subsidiëren van regionale slachthuizen - een verbod op handel in levende dieren via veemarkten - voorkomen van de vernietiging van dieren ter stabilisatie van marktprijzen - erkenning van de eigen integriteit van dieren - via fokkerij de fysiologische balans van dieren verbeteren - inventarisatie van de gevolgen van bestaande EU regelingen voor de omvang en aard van de veehouderij en het dierenwelzijn - op korte termijn de normen voor het houden van varkens verbeteren - voor diersoorten waarvoor nu nog geen welzijnsnormen bestaan: met spoed ter hand nemen - in WTO-kader het dierenwelzijn opnemen als onderhandelingspunt
Stichting Natuur en Milieu (2001)	<ul style="list-style-type: none"> - extensivering van de veehouderij (hetgeen zou leiden tot een sterke krimp) - aanpassing van het EU-landbouwbeleid, waardoor boeren zullen moeten voldoen aan o.a. dierenwelzijnseisen om subsidie te kunnen krijgen - er is meer leefruimte nodig voor de dieren in de veehouderij, diervriendelijker huisvestingssystemen moeten verplicht worden gesteld - er naar streven dat in 2030 ten minste 50% van de veestapel biologisch gehouden wordt - transport van levende dieren zo veel mogelijk beperken, bijvoorbeeld door een maximale transportduur van 4 uur of 300 km - verhoging van de BTW op niet-biologisch vlees - als overheid alleen duurzame producten kopen - eisen stellen aan import van buiten de EU (o.a. welzijnseisen) - cross compliance voorwaarden voor EU subsidies uitbreiden
CDA (2001)	<ul style="list-style-type: none"> - meer aandacht voor dierenwelzijn - transportduur beperken tot maximaal 8 uur, uitzondering voor fokvee - fiscale stimulering van diervriendelijke veehouderijssystemen - in de fokkerij moet de nadruk op gezondheid en levensproductie komen te liggen - mogelijk groene tax en heffingen invoeren - subsidie voor de omschakeling naar scharrel-/biologische veehouderij - labelling/certificatie van producten in WTO-verband mogelijk maken - de huisvesting van dieren moet een dusdanige capaciteit hebben dat een tijdelijke overbezetting tijdens een vervoersverbod op een diervriendelijke manier gedurende minimaal 1 maand gerealiseerd kan worden.
LTO (1998,2001)	<ul style="list-style-type: none"> - diervriendelijke productiesystemen hebben de toekomst - het is voor LTO niet aanvaardbaar dat de Nederlandse overheid aanvullende eisen stelt boven de Europese wetgeving. - LTO benadrukt het belang van transparantie in de keten - een te ontwikkelen etiketteringssysteem zal Europees geaccepteerd moeten worden - benadrukt dat de vraag om beter dierenwelzijn uit de markt moet komen - vraagt de overheid om de vraag vanuit de markt naar producten met toegevoegde waarde te stimuleren - veehouders die willen investeren in verbeteringen van het dierenwelzijn, moeten daartoe ruim baan krijgen - de overheid zou producten die niet aan de eisen voldoen, van de markt moeten weren. - dierenwelzijn zou in WTO-verband een issue moeten worden - 'koeien in de wei', 'zeugen en kalveren in groepshuisvesting' - beperken van het transport van dieren - actief inspelen op wensen van consument <p>overleg met maatschappelijke organisaties</p>

Raad voor Landelijk Gebied (RLG) (2001)	<ul style="list-style-type: none"> - het welzijn van dieren moet verbeteren - de huidige dierhouderij past niet meer in de maatschappij en zal zich moeten aanpassen - voor welzijn en gezondheid van dieren zijn de "vijf vrijheden" maatgevend - binnen de bedrijfsvoering van de boer moet ruimte bestaan voor de opvang van calamiteiten - levende dieren gedurende maximaal 8 uur vervoeren, over maximaal 500 km - als antwoord op eisen vanuit de maatschappij, moet de overheid harde randvoorwaarden gaan stellen aan de industriële dierhouderijvormen. - de overheid zal haar positie duidelijk moeten bepalen. Dat betekent dat de overheid duidelijkheid moet geven over het beleid voor dierenwelzijn, volksgezondheid en omgevingskwaliteit (milieu, landschap). - door de overheid uitwerken van de dierenwelzijnsaspecten "vijf vrijheden" naar normen en regels - als overheid dierenwelzijn bevorderen, door transparantie in de ketens - stimuleren van vernieuwingen - als overheid nadenken over eventuele prijsprikkels via BTW en heffingen
LNV beleidsvoornemen (2001)	<ul style="list-style-type: none"> - er wordt naar gestreefd om gehouden dieren in een omgeving te laten leven waarin zij hun natuurlijk (soort eigen) gedrag kunnen vertonen (binnen 10 – 20 jaar) - ernstige welzijnsaantastingen moeten worden opgeheven en voorkomen door het verbieden van welzijnsaantastende productiemethoden of indien nodig door het verbieden van bedrijfstakken waar deze productiemethoden plaatsvinden - transparantie in de keten, bijvoorbeeld via etikettering (binnen 5 jaar) - aanpak richten op hele keten, instellen van ketenplatforms, starten van een internetcommunity, mogelijk realiseren van een kennisteam - fiscaal stimuleren van producenten (voor nieuwe stalsystemen) en consumenten (heffingen, BTW, duurzame producten in het lage tarief, niet duurzame producten in het hoge BTW tarief) - innovatie stimuleren - ondersteuning via onderzoek, onderwijs en voorlichting - ontwikkelen van een welzijnsmeter - - In internationaal verband: - inbrengen van hoge nationale ambitie in EU-verband; <ul style="list-style-type: none"> - trachten welzijnsongevriendelijke productiemethoden of andere zaken te verbieden; - beperking van de maximale transportduur tot 8 uur in EU-verband; - trachten regelgeving te krijgen die etikettering mogelijk maakt; - streven naar een Europees "witboek" voor kwaliteitsproductie; - naast de hoge internationale ambitie zal worden ingezet op het vormen van een vrijwillige Europese welzijnskopgroep; <ul style="list-style-type: none"> - getracht zal worden, in overleg met de betreffende landen, een thuismarkt te vormen voor producten met een hoge toegevoegde waarde in de Noordwest-Europese landen; - wat betreft welzijnsongevriendelijke productiemethoden zal er eerst naar gestreefd worden deze in EU-verband te verbieden of om vrijwillige afspraken te maken met Noordwest-Europese landen. Pas daarna wordt overgegaan tot een nationale maatregel; - dierenwelzijn agenderen bij: <ul style="list-style-type: none"> - EUREP-GAP; - Multinationals; - inzet in WTO-verband; <ul style="list-style-type: none"> - steun voor het streven naar transparantie door etikettering; - verruiming van de green-box om stimuleringssubsidies te kunnen geven aan welzijnsvriendelijke bedrijven; - streven naar multilaterale/bilaterale afspraken over welzijn.

Nationaal Milieubeleidsplan4 (2001)	<ul style="list-style-type: none"> - De manier waarop dieren worden gehuisvest leidt bij steeds meer mensen tot de conclusie dat we tegen ethische grenzen aanlopen. Een fundamentele bezinning op de relatie mens-dier dringt zich op. - In 2030 zou de verduurzaming gerealiseerd moeten zijn. Voor dierenwelzijn zou dan bereikt moeten zijn dat: de wijze waarop dieren in de intensieve veeteelt worden gehouden en vervoerd, voldoet aan maatschappelijk aanvaarde ethische grenzen voor dierenwelzijn. Eerbied voor het leven is hierbij het uitgangspunt. Dit betekent ondermeer dat aantasting van het dierenwelzijn tijdens het leven van de landbouwhuisdieren moet worden voorkomen. Bijvoorbeeld de weidegang voor melkvee is gewenst. - De transitie-agenda (tot het jaar 2010) De omschakeling naar duurzame landbouw wordt gestimuleerd, waarbij de prioriteit ligt in en rond de grote natuurgebieden. Onder meer biologische vormen van landbouw en experimenten met duurzame technologische ontwikkelingen (DTO) zullen extra aandacht krijgen. Rond de perspectieven van agroproductieparken kleven nog veel onzekerheden. De overheid wil wel de ontwikkeling van (kleinschalige) agroproductieparken stimuleren. Hierbij moet aandacht voor dierenwelzijn gewaarborgd zijn.
Kabinet (2001)	<ul style="list-style-type: none"> - het meer centraal stellen van dierenwelzijn (nog in deze kabinetsperiode) - beperking van de maximale transportduur van vee - streven naar geharmoniseerde duurzaamheidseisen op een hoog EU-niveau - bevorderen van labelling ter vergroting van transparantie markt - vergroten van de vraag naar biologische producten - in WTO-kader trachten dierenwelzijn op de agenda te plaatsen - bevorderen van innovatie - bezien of instituties moeten veranderen

Veehouderij, diergezondheid

Doel/methode

Rapport Wijffels (2001)	<ul style="list-style-type: none"> - diergezondheid; het voorkomen van ziekten en besmettingen dient uitgangspunt van het diergezondheidsbeleid te vormen. Aandacht is nodig voor: - preventie (een reeks van mogelijke maatregelen wordt genoemd); - EU-beleid dat gestoeld zou moeten worden op: - het voorkomen van de uitbraak van ziektes; - en doet zich toch een uitbraak voor: voorkomen van het "ruimen" van gezonde dieren;
Dierenbescherming (2001)	<ul style="list-style-type: none"> - alle mogelijke preventieve maatregelen worden genomen tegen dierziekten. Het doden van gezonde dieren ter bestrijding van dierziekten is hooguit op beperkte schaal toegestaan.
Stichting Natuur en Milieu (2001)	<ul style="list-style-type: none"> - om problemen met dierziekten zo veel mogelijk te voorkomen, en om de kringlopen zo veel mogelijk gesloten te houden, zou de veehouderij zo veel mogelijk geregionaliseerd moeten worden. Rust- en verzamelplaatsen en veemarkten worden opgeheven.
CDA (2001)	<ul style="list-style-type: none"> - de kosten van een ziekte-uitbraak draagt sector – tot een bepaald maximum – zelf - Nederland wordt verdeeld in compartimenten met een straal van ongeveer 150 kilometer. Daarbinnen kan transport van levende dieren vrij plaatsvinden. Bij overschrijding van de compartimentgrenzen gelden zeer strikte quarantaine maatregelen. - er zal gestreefd worden naar gesloten bedrijven - veemarkten blijven open <p>Internationaal</p> <ul style="list-style-type: none"> - dierziekten die schadelijk zijn voor de volksgezondheid moeten onder de controle van een Europese Voedsel Autoriteit gaan vallen. De overige dierziekten moeten onder de controle van een ander Europees orgaan gaan vallen: een Europees veterinair instituut.

	<ul style="list-style-type: none"> - het vaccinatiebeleid moet veranderen. Het non-vaccinatiebeleid moet op de helling, het inenten van vee moet mogelijk worden. Er moeten zo spoedig mogelijk markervaccins komen. - export binnen Europa moet mogelijk worden van gevaccineerde dieren. - gepleit moet worden voor een compartimenten systeem in Europa ter bestrijding van dierziekten. - via een monitoring en tracking systeem zou de internationale transparantie van gegevens over de diergezondheid en diervoeding moeten verbeteren. - aan de Europese buitengrenzen moet de beveiliging tegen de insleep van dierziekten verbeteren. Binnen Europa moet het gebruik van keukenafval en diermeel verboden blijven in diervoeders.
LTO (1998, 2001)	<ul style="list-style-type: none"> - aanpassing van het non-vaccinatiebeleid, denkt nog na over invulling - forse inperking van aantal vervoersbewegingen - quarantaine voorschriften voor alle importen - veemarkten in de huidige vorm opheffen - aan probleem van zoonosen als para-tbc, scrapie en salmonella in gezamenlijke aanpak van sectoren en overheid werken - na 2005 is IBR uitgeroeid - bevorderen dat I&R systeem sneller en meer sluitend is
Raad voor Landelijk Gebied (RLG) (2001)	<ul style="list-style-type: none"> - compartimenteren van de veehouderij in Nederland, dit ter bestrijding van dierziekten en bevorderen van kringlopen; - binnen de bedrijfsvoering ruimte maken om calamiteiten op te vangen
Kabinet (2001)	<ul style="list-style-type: none"> - aanpassing van het non-vaccinatiebeleid

Pluimveehouderij, dierenwelzijn

Doel/methode

Dierenbescherming, Stichting Natuur en Milieu (1998, 2001)	<ul style="list-style-type: none"> - op korte termijn huisvestingssystemen introduceren die tegemoetkomen aan dier-eigen gedrag en milieuvriendelijkheid <p>Huisvesting:</p> <ul style="list-style-type: none"> - bezettingsgraad van 1400 cm²/legkip - één legnest per 5 leghennen - zitstokken - voldoende, kwalitatief goed strooisel <p>Daarbij wordt gedacht aan tenminste scharrelwaardige systemen en niet aan verrijkte batterijkooien.</p> <p>Verder</p> <ul style="list-style-type: none"> - kippen zouden minstens in een voliëresysteem moeten kunnen fladderen - afschaffen van de legbatterijen per 2003 - gebruik van containers bij de afvoer van legkippen, dit ter voorkoming van botbreuken en dode kippen <p>Huisvesting van vleeskuikens:</p> <ul style="list-style-type: none"> - bezettingsgraad van 34 kg/m² - stal met goede ventilatie - goede strooiselkwaliteit, namelijk met 70% droge stof <p>Verder gelden op langere termijn als doelstellingen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - uitloop naar buiten - aanpassing van de fokkerij, "doodgroeien" voorkomen, groeisnelheid terugbrengen van 50 naar 30 gram per dag (zo mogelijk in EU-verband). - verbod van alle fysieke ingrepen (zoals snavelknippen) <p>Zoeken naar dier- en milieuvriendelijke huisvesting</p> <ul style="list-style-type: none"> - onderzoek naar de verbetering van de huisvesting van vleeskuikens en ouderdieren verdient prioriteit; <p>Bevordering van het omschakelingsproces De omschakeling zou bevorderd moeten worden door:</p> <ul style="list-style-type: none"> - de overheid die financiële instrumenten inzet (ca. 200 miljoen euro voor
---	--

	<p>opkoop van mestrechten en diverse subsidies, een laag BTW-tarief voor scharrel- en biologisch vlees en eieren, verhoging van BTW tarief naar 19% voor kippenvlees en eieren die niet op die manier geproduceerd zijn)</p> <ul style="list-style-type: none"> - voorlichting aan de consument over dier- en milieuvriendelijke producten - via internationale afspraken de import tegengaan (van buiten de EU) van producten die slechts aan lage eisen voor welzijn en milieu voldoen
Commissie Alders (1999)	<p>Leghennen Vanaf 2012 blijven er in de EU (zoals vastgelegd in EU-regelgeving) nog twee systemen van huisvesting bestaan voor leghennen. Deze twee systemen kennen de volgende minimumnormen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - verrijkte kooi; een minimum bruikbare oppervlakte van 750 cm² per kip, waarvan 600 cm² voor de kip beschikbaar moet zijn om te kunnen staan. In de verrijkte kooi zijn een legnest, zitstok en strooisel verplicht (de hoeveelheid hiervan is niet omschreven); - alternatieve systemen; deze hebben een minimum bruikbare oppervlakte van 1111 cm² per kip, waarvan in een voliëresysteem 250 cm² strooisel en in een gelijkvloers systeem 370 cm² strooisel. In alternatieve systemen zijn voorts een legnest en een zitstok verplicht. <p>Tot 1 september 2001 zou op basis van het Ingrepbesluit het zgn. Snavelbehandelen nog zijn toegestaan. Daarna niet meer. In andere EU landen geldt een dergelijk verbod niet. Het gevolg is dat de concurrentiepositie van de Nederlandse eierproducten verslechterd. Verder bespreekt het rapport, op basis van een LEI onderzoek, de financiële gevolgen van overschakeling naar andere houderijsystemen.</p> <p>De stuurgroep concludeert dat:</p> <ul style="list-style-type: none"> - een verplichte, totale, omschakeling van de Nederlandse leghennenhouderij naar verrijkte kooien in 2012 thans niet verantwoord is. Vermoedelijk is de markt voor die eieren gewoon te klein; - het wel haalbaar zou zijn om in 2012 meer dan 50% van de leghennen in alternatieve systemen te houden. Dit echter onder de voorwaarden dat daarvoor voldoende subsidie gegeven wordt en dat snavelbehandeling in die houderijsystemen weer toegestaan wordt. <p>Vleeskuikens In de vleeskuikenhouderij vragen twee onderwerpen aandacht:</p> <ul style="list-style-type: none"> - vergroting van de bewegingsruimte voor vleeskuikens; - verlagen van het percentage vleeskuikens dat met fysiologische problemen kampt en daardoor sterft (uitval). <p>Bij het vergroten van de bewegingsruimte is binnen de Raad voor Dierenaangelegenheden overeenstemming bereikt over vleeskuikens. De maximale bezettingsgraad is daarvoor op 35 kg/m² bepaald. De stuurgroep nam met instemming kennis daarvan. Over de bezettingsgraad voor kalkoenen discussieert die Raad nog, de standpunten liggen echter ver uit elkaar.</p>
Rabobank (2001)	<ul style="list-style-type: none"> - wensen en eisen van de maatschappij zijn randvoorwaarden om überhaupt te mogen produceren ("license to produce") - dierenwelzijn; verzet tegen maatschappelijke wensen is zinloos, samenwerking zet meer zoden aan de dijk. Het staat vast dat binnen 10 tot 15 jaar de welzijnsregels voor de pluimveehouderij door politiek en markt zullen worden aangepast. - er is vanuit de samenleving kritiek op de weerbaarheid en zelfredzaamheid van landbouwhuisdieren (uit het oogpunt van diergezondheid) - de legpluimveehouder kan op het punt van houderijsysteem in de toekomst kiezen voor: <ul style="list-style-type: none"> - Verrijkte kooihuisvesting - Strooiselhuisvesting - Of huisvesting met buitenloop - de pluimveevleesproducent krijgt te maken met een lagere bezettingsnorm (momenteel gaat de discussie over een grens van 35 kg levend gewicht/m²).

LTO (2001)	<p>Op basis van het eindrapport van de stuurgroep heroriëntatie pluimveehouderij (november 1999) is een commitment uitgesproken over:</p> <p>Leghennen</p> <ul style="list-style-type: none"> - in 2012 zal meer dan de helft van de leghennen in alternatieve systemen worden gehouden - verder zal worden nagegaan hoe kan worden bijgedragen aan verbetering van het dierenwelzijn (versnelling op het verbod van snavelbranden, vervroegen van het aanbrengen van een zitstok, legnest en strooisel, en subsidie voor het opruimen van oude batterijstallen - het gezamenlijk inzetten in de richting van Europese partners op verdergaande stappen <p>Vleeskuikens</p> <ul style="list-style-type: none"> - een maximale bezettingsgraad van 35 kg/m² met een uitloop van maximaal 2 dagen - terugbrengen van de gemiddelde uitval naar 3% in de vleeskuikenhouderij, structureel lagere uitval belonen middels de SDL regeling - onderzoek naar het introduceren van een welzijnskeurmerk - onderzoek naar een nieuw soort vleeskuiken
LNV beleidsvoornemen (2001)	<ul style="list-style-type: none"> - ingezet wordt op het houden van kippen in alternatieve systemen (en dus niet in de verrijkte kooi) - vleeskuikenouderdieren: de sector ertoe bewegen dat wordt gekozen voor een ander voedsysteem (korte termijn) en andere rassen (lange termijn). Dit om uitvalspercentages en structurele hongergevoel te beperken. - bij vleeskuikens komt de "doodgroei-problematiek" voor. Alleen een zeer goed management kan een hoog uitvalspercentage voorkomen. Hiernaar zal studie plaatsvinden.

Rund/melkveehouderij, dierenwelzijn

Doel/methode

Dierenbescherming (2001)	<ul style="list-style-type: none"> - melkkoeien zeker 100 dagen per jaar in de wei. In fokkerij niet meer richten op een jaarlijkse topproductie, maar op een levensproductie. Meer lactaties van een melkoe dan nu het geval is. - kalveren, groepshuisvesting, stro op de vloer. Voldoende voeding, waarbij bloedarmoede wordt voorkomen.
Stichting Natuur en Milieu (2001)	<ul style="list-style-type: none"> - melkkoeien horen overdag buiten te grazen
LTO (1998, 2001)	<p>Melkveehouderij</p> <ul style="list-style-type: none"> - onderzoek naar de verhoging van de levensduur van koeien via fokkerij - stimuleren van welzijnsvriendelijke huisvesting voor jongvee en melkvee - kennis van diergezondheid stimuleren bij melkveehouders via cursussen - verminderen van het aantal klauwaandoeningen - onderzoek naar verbetering comfort ligplaatsen - onderzoek naar mogelijkheden om onthoornen overbodig te maken - welzijns- en gezondheidseigenschappen in fokkerij opnemen - stimuleren weidegang, ongeacht de bedrijfsvoering - zoeken naar alternatieven voor koudmerken <p>Vlees-rundveehouderij</p> <ul style="list-style-type: none"> - verder onderzoek naar betere huisvesting, stimuleringsmaatregelen voor de implementatie van uitkomsten - aanpassingen in fokbeleid om afkalven zo veel mogelijk zonder hulp van dierenarts mogelijk te maken <p>Kalverenhouderij</p> <ul style="list-style-type: none"> - ter verbetering van het welzijn en beperking van de veterinaire risico's werkt de sector aan voorstellen voor een kanalisatieregime, beperkende vervoersvoorwaarden en beperking van de transportduur van importdieren
Rabobank (2001)	<p>de maatschappij ziet "koeien in de wei" als een diervriendelijke manier van melkveehouderij. Het zgn. zero grazing dat nu in opkomst is, vormt in dat opzicht een risico.</p>

Commissie Koopmans (2000)	- streven naar grondgebondenheid (m.n. in concentratiegebieden) o.a. om de weidegang van melkvee in stand te houden als onderdeel van het cultureel erfgoed. De Commissie adviseert om af te zien van generieke maatregelen die de grondgebondenheid op bedrijfsniveau voorschrijven.
LNV beleidsvoornemen (2001)	- studie zal plaatsvinden naar het veelvuldig voorkomen van klauwproblemen. Daarnaast is het liggen een belangrijk aspect voor een koe: het ligcomfort laat vaak te wensen over hetgeen tot verschillende welzijnsproblemen leidt. Een blijvende weidegang kan hierin een positieve rol spelen.

Rund/melkveehouderij, diergezondheid

Doel/methode

LTO (2001)	- aanscherpen hygiënevoorschriften bij laden en lossen, quarantaine bij import, periodiek bedrijfsbezoek - kanalisatieregime voor import van kalveren, vastleggen van diertransportbewegingen, vervoer via selectiecentra
------------	--

Varkenshouderij, dierenwelzijn

Doel/methode

Dierenbescherming (1997)	- te komen tot werkelijk diervriendelijke varkenshouderijsystemen - de eisen van het Varkensbesluit moeten drastisch worden verbeterd. Naast de reeds bestaande minimeisen gaat het er om dat de volgende zaken verplicht worden gesteld: - groepshuisvesting, met uitzondering voor werpende en zogende zeugen - de permanente beschikking over een strolaag voor de ligruimte, welke voorts dient te bestaan uit een dichte vloer - een verdubbeld vloeroppervlak - het ongestoord toetreden van daglicht - de permanente beschikbaarheid van vers water - een minimale speentijd van 5 weken - de beschikbaarheid van ruime hoeveelheden droogvoer - de beschikbaarheid van afleverhokjes voor vervoer - het gebruik van elektrische prikkelaars dient bij het vervoer te worden verboden. - transport van levende dieren dient zo veel mogelijk te worden beperkt tot die binnen de eigen regio. (Inter)nationale transporten van meer dan vier uur worden verboden. De export van biggen wordt van regeringszijde (financieel) ontmoedigd. - zeer grote bedrijven met meer dan één etage en glijbanen tussen verdiepingen dienen te worden verboden. Om de varkens voldoende zorg te kunnen bieden en ziekten tijdig te kunnen waarnemen dient het aantal gehouden dieren per werknemer aan een maximum te worden gebonden. - de overheid dient de omvorming naar een dergelijke diervriendelijke bedrijfsvoering te stimuleren door de selectieve inzet van beleidsinstrumenten. - groepshuisvesting, stro op de vloer. Biggen pas na 50 dagen gespeend, geen castratie, geen afknippen van staarten en afslijpen van hoektanden. Via fokkerij de balans tussen spieren, vetweefsel en hartvolume terugbrengen.
Stichting Natuur en Milieu (2001)	- varkens zouden vaker buiten moeten kunnen lopen
LTO (2001)	- de Nederlandse sector speelt in op de aandachtspunten ruimte, beweging, zo veel mogelijk uitoefenen van het natuurlijk gedrag en een verantwoord transport - sector stimuleert groepshuisvesting van zeugen, het gebruik van stro als nest en afleidingsmateriaal, uitloop en meer ruimte - de varkenshouderij wil af van het castreren van biggen - omschakeling naar biologische varkenshouderij moet worden gestimuleerd

Rabobank (2001)	<ul style="list-style-type: none"> - vanzelfsprekend beschikt de varkenshouderij in de toekomst over maatschappelijk geaccepteerde houderijsystemen. Met de welzijnseisen uit het Varkensbesluit loopt Nederland in Europa voorop. Hiermee is een ontwikkeling in gang gezet naar meer ruimte, bewegingsvrijheid en comfort, stabiele groepen en groepshuisvesting. Het is echter de vraag of deze welzijnseisen in 2008, wanneer ze volledig van kracht zijn, nog sporen met de dan heersende wensen van markt en maatschappij. - de export van levende biggen en levende varkens wordt drastische beperkt.
LNV beleidsvoornemen (2001)	<ul style="list-style-type: none"> - verbod op castratie van biggen, in Europees verband

Varkenshouderij, diergezondheid

Doel/methode

Dierenbescherming, Stichting Natuur en Milieu (1997)	<ul style="list-style-type: none"> - een goede conditie van het varken is in het algemeen de beste manier om ziekten te voorkomen. Hygiëne, een goed stalklimaat (goede isolatie, voldoende daglicht, weinig ammoniak en fijn stof) en veel aandacht voor het welzijn van het dier zijn daarbij sleutelwoorden. Het gebruik van diergeneesmiddelen dient selectief en zo beperkt mogelijk te zijn. - het is van belang ziekte-insleep vanuit het buitenland te voorkomen. Dit door een goede controle, hygiëne en quarantaine maatregelen, en beperking van de vervoersbewegingen - compartimentering van de varkenssector door Nederland in regio's in te delen. - vorming van zo veel mogelijk gesloten bedrijven - vaccineren met een markervaccin moet mogelijk worden ingeval van een uitbraak, géén preventieve vaccinering - het Identificatie- en Registratiesysteem (I&R) dient volledig te worden nageleefd.
LTO (2001)	<ul style="list-style-type: none"> - bij import quarantainemaatregelen, beperken van import fokmateriaal, verbod op het toevoegen van fok- en gebruiksvarkens, uitbannen van tussenstations en afbouwen van biggenexport
Rabobank (2001)	<ul style="list-style-type: none"> - Een heroverweging van het non-vaccinatiebeleid is noodzakelijk in EU-verband. Daarbij dienen ethische opvattingen te worden meegewogen.